

En berømt svensk slægt fra Nordslesvig (Rudbæk).

Af A. D. Jørgensen.

Den friherrelige æt Rudbeck og de 4 adelige ætter Rudbeck og Rudebeck, indførte på Ridderhuset henholdsvis i årene 1776 og 1675, 1693, 1700, 1720, nedstammede fra den i det 16. århundrede til Sverige indvandrede Johan Pedersen Rudbeck, stadsskriver i Ørebro og Hertug Karls amtmand, død 1603. Hans grav findes endnu i Ørebro kirke og på gravstenen nævnes hans nærmeste forfædre. Der er desuden bevaret en gammel dansk optegnelse på pergament, ifølge hvilken slægten var af adel i Holsten, bekendt op til år 1380. Som vi vil få at se, må der dog ved „Holsten“ i dette som i så mange andre tilfælde tænkes på Sønderjylland, og den tyske adelsslægt viser sig ved nærmere betragtning at være en dansk bondeslægt.

Blandt Johan Pedersens sønner udmærkede tre sig ved deres lærdom; mest bekendt blev dog Dr. Johannes Johannis Rudbeckius (d. e. Hans Hansen Rudbæk) både ved sin egen fremragende dygtighed og ved sine fire sønner. Han var født 1581, professor i Upsala fra 1604, hofprædikant hos kong Gustav Adolf, og fra 1618 biskop i Vesterås, indtil sin død 1646. Han hørte til sin tids

lærdeste mænd i den svenske kirke og virkede desuden med stor kraft for ungdommens uddannelse og alle humane formål, ligesom han hævdede sin personlige uafhængighed og sit embedes anseelse overfor angreb, hvorfra disse end hidrørte.

Af biskoppens fire sønner døde Johannes som provst i Falun, Peder som biskop i Skara; de var begge doktorer i teologie. Povl, der blev adlet med navnet Rudebeck, døde som jordegodsejer og assessor i Gøta hofret, og Olof blev en berømt videnskabsmand.

Det er især den sidste, Olof Rudbeck, som har gjort navnet berømt. Han var doktor i lægevidenskaben og professor i Upsala og udfyldte på en udmærket måde sin plads som lærer og selvstændig gransker. Mest bekendt blev han dog af sit store værk „Atlantica“, i hvilket han gav en fremstilling af det gamle Sveriges herlighed, der for en tid vandt en overordenlig tilslutning, men senere har bragt ham i vanry for den måde, hvorpå han her havde ladet fantasien løbe af med sig. Ikke des mindre var det et værk af ualmindelig lærdom, og den ejendommelige og storslåede personlighed, der havde frembragt det, lagde sig for dagen i dets hele anlæg og gennemførelse. Efter et ualmindelig virksomt liv oplevede han som 72 årig mand Upsala-branden (1702) og viste ved denne lejlighed et mod og en åndsnærværelse, som om han havde stået i sin fulde manddoms kraft. Han trængte ind i den brændende universitetsbygning og ordnede redningsarbejdet, hans røst var endnu så klar, at den lød over den halve stad. Det lykkedes hans ihærdige bestræbelser at redde en del af de bygninger; han selv for en stor del havde fået opførte; men samtidig brændte hans eget hus og en stor del af

frugten af hans flid fra de senere år; hans død indtraf kort efter, i det samme år.

Hans søn og navne, ligeledes lægekyndig, blev berømt som lægevidenskabelig forfatter; hans granskninger havde en mere ædruelig og mindre spredt retning end faderens. Han blev adlet og stammefader til en talrig endnu blomstrende slægt; hans sønnesøn, general Ture Gustav Rudbeck blev baron og stammefader til den endnu levende friherrelige æt. —

Johan Pedersen i Ørebro opgav som sine nærmeste forfædre følgende, der nævnes på ligstenen:

Jønis Laurentzen, i Hoppetorp; 1489.

Søn: Hanis Jønissen, i Hoppetorp (Hopterup);
1530.

Søn: Peder Hanissen, i Hoppetorp; arveherre til godset Rudbeck; født 1520, levede 1560. Gift i 1540'erne med Kirsten Jørgensdatter.

Søn: Johan Pedersen Rudbeck, f. 1550 på Rudbæk i „Hvitesta“ sogn, imellem Flensborg og „Hardersje“ i Holstein.*)

Der kan her selvfølgelig ingen tvivl være om, hvilke steder der menes: „Hardersje“ er fejllæsning for Haderslev, „Hvitesta“ er Vedsted sogn, i hvilket Rudbæk gård ligger, medens Hoptrup er nabosogn. Det vil nu også vise sig, at vi ganske rigtig kan genfinde navnene her.

I året 1547, 2. søndag i fasten, udstedte hertug

---

*) Gabriel Anrep, Svenska adelens ättar-taflor. III. 541.

Hans i Haderslev følgende fæstebrev på Rudbæk gård:*)

„Vi Johans osv. bekender og gør vitterligt, at vi har fæstet vor kære tro Peter Hansen, Hans Jensens søn, på sin levetid gården og godset Rudbæk i Gram herred, således som vi da i kraft af dette vort brev fæster ham dette gods og gård Rudbæk, at han skal besidde, nyde og bruge samme gods med alt sit tilliggende sin levetid til ende for den årlige og sædvanlige afgift og hyre. Dog således, at han ikke uden vor amtmands vidende og vilje skal lade hugge noget ege- eller bøgetræ af samme gods Rudbæk. Bliver han grebet deri, skal han dermed have forbrudt dette fæste. Til vitterlighed har vi givet og forseglet dette brev på vort slot Haderslev, på søndagen reminiscere, år 47.

Efter ridderen Hr. Iven Reventlovs indstilling.“

*) Originalens ordlyd er følgende:

Vorschriuinge Peter Hansen op dat guth Ruthbeke
de tydt synes leuendes.

Wy Johans etc. Bekennen vnd thun kunt vor Jedermenniglichen, dat wy vnnsem leuem getruwen Peter Hanssen, Hans Jenszen szone, de tydt synes leuendes all vth geuestet hebben den hoff vnde dat guth Ruthbeke im Gramherde. Wo wy denne Chrafft dies vnser breues dohn vesten eme solck guth vnd hoff Ruthbeke, dat he dat sulue guth met alle syner thobehorunge de tydt synes leuendes al vth vor de jandicke vnd gewontlicke giff vnd hure besitten, geneten vnd gebrucken schole. Idocu vnd also dat he ane vnser Amptmannes wethen vnde wyllen gar kein ekenn oder boken bome vth dem suluen gude Ruthbeke houwen lathen schole. Wo he darauer betroffen, schall he diese vhestede darmede vorbraken hebben. Inn Orkunde meth vnnsem furstlichen Secrete vorsegelt vnd geuen vp vnnsem Slathe Haderschleuen Ahm Sondage Reminiscere Anno etc. 47.

Relator Hr. Iuen Reuentlow
Ritter.

Hertil kom i året 1576 følgende brev:*)

„Vi Johans osv. bekender hermed offentlig for alle og enhver, efterat vi anno 47 ved fæstebrev har tilfæstet vor underdan Peter Hansen vort gods Rudbæk på livstid for den tilbørlige sædvanlige pligt og afgift, nemlig tre mark, en halv ørtug havre og, når der er olden, et fedt svin, eller i mangel af olden at gøre som de andre underdaner, — men da nu er opstået tvist angående redselen, som han af anførte grunde har besværet sig over, så har vi

---

*) Originalens ordlyd er følgende:

Begnadung Peter Hansen zu Rudtbeke geben.

Actum Hanspurg den 25. Octobris Anno 76.

Wir Johans etc. bekhennen hiemit öffentlich vor Jedermenniglich, Nachdem wir Anno 47 vnserm vnderthan Peter Hansen, besage vnsers Vestebriues vnser gutt Ruthbeke vff sein lebenszeit vor gebürliche gewontliche pflicht vnd abgiff, nemlich drey mark lübsch, ein halb ortich hauer, vnd wan mast ist, ein vett Schwein, oder im mangel der mast gleich den andern vnderthanen zu thun, verfestet haben, Vnd sich aber wegen des Retzels, dessen er sich aus angezeigten vrsachen beschwert angeben, Irrung zuge tragen, So haben wir vns Jn beywesen vnser Sambt Rethe volgender gestalt mit Ime verglichen vnd vertragen: Das Er bewilligt vnd zugesagt Vns die zeit seines lebens vor das Retzel Jerlich ein gutt Viertel Butter zu der vorigen pflicht zu geben, Diesmal aber, weil das Jar fast abgelauffen, Soll Er mit einem Achtentheil zukommen. Darkegen Er mit dem dinst vff sein lebenszeit allerdinge verschont vnd gefreiet sein vud bleiben soll. Nach seinem absterben aber Sol es bei vns stehen, wie wirs ferner damit wollen gehabt vnd gehalten haben, Ob wir die Butter ferner zu nehmen bedacht, oder den dinst haben wollen vnd die Butter fallen lassen. Vnd gebieten vnd beuelen derwegen jetzigen vnd kunftigen vnsern Ambtleuten, ihr wollet gedachten Peter Hansen vber dise vnser Begnadung vnd Vergleichung keines weges beschweren, Noch solches durch andre gestatten, Sondern Ine ruiglich darbei bleiben lassen, daran geschicht etc.

forligt os med ham i vore rådets nærværelse, på følgende måde: at han har bevilliget og tilsagt os for sin levetid for redselen årlig at give os en god fjerding smør foruden sin forrige pligt; denne gang, da året næsten er gået tilende, skal han dog slippe med en otting. Derimod skal han på livstid være og blive aldeles forskånet og fritaget for tjenesten. Efter hans død derimod skal det stå til os, hvorledes vi for fremtiden vil have det holdt, om vi ønsker at modtage smørret eller vi vil have tjenesten og lade smørret fare. Vi byder derfor og befaler vore nærværende og tilkommende amtmænd, at I ingenlunde vil besvære den fornævnte Peter Hansen over denne benådning og forlig, eller tillade at det sker ved andre, men lader ham blive i fred derved; dermed sker vor vilje.“

I disse breve har vi da Johan Pedersens fader Peder Hansen, der efter stamtavlen var født 1520 og levede 1560. Det er dog åbenbart, at han ikke er „arveherre“ til Rudbæk, men tværtimod fæstebonde under landsherren, hvem gården tilhører. Dette fremgår ikke blot af de i brevene udtrykkelig brugte ord: fæste og fæstebrev, men også af at han betaler årlig „pligt“ (landgilde) og må afløse den gården påhvilende „tjeneste“ eller „redsel“ med en fjerding smør.

Som det fremgår af fæstebrevet, var Peder Hansen søn af Hans Jensen, den samme som i stamtavlen kaldes „Hans Jønissen i Hoppetorp“. Ogsaa denne mand kan genfindes i samtidige aktstykker, nemlig i regnskaberne for Tørning len, hvor han ganske rigtig nævnes 1524 og 1542 med en plovs gård i Hoptorp (Hoptrup). Sønnen er da født her, hvorfor stamtavlen ogsaa kalder ham „i Hoppetorp“. Hvad derimod Rudbæk angår, da bebos

denne gård 1524 af Nis Olesen medens den før 1542 synes at have været dreven af de Skovby mænd, således som det ofte kunde være tilfældet nogen tid med ikke bortfæstede gårde. I det nævnte år derimod havde Jørgen Povlsen fået den og han havde den frit og kvit. *) Det tør da vel antages, at Peder Hansen, som 1547 fik den i fæste, netop har fået den efter samme Jørgen Povlsen, og at han har giftet sig til den; hans hustru kaldes jo Kirsten Jørgensdatter.

Længere kan slægten derimod ikke følges tilbage i tiden efter samtidige vidnesbyrd. Det er dog rimeligt, at det har forholdt sig, som der siges på Johan Pedersens ligsten i Ørebro, at Hans Jensens fader var en Jens Lavrentsen, ligeledes i Hoptrup; men dermed stanser også denne kilde til kendskab om slægten.

Så er der endelig „pergamentsbladet“, som siges, at være fra tiden ved 1600 og fører slægten endnu tre led tilbage; dens opgivelser er efter det svenske adelslexikon følgende:

„Oxe Ovessen: riddare samt jorda-drottur vid år 1380 öfver en trakt i Holstein Rudbeck benämnd . . .

Son: Peder Oxessen till Rudbeck och Hoppendorff i Holstein; var 1420, 1423 hertigens af Holstein råd samt hofmästare; fick af koning Erik af Pommern förbättring på sit adelige vapen. P. O. finnes år 1435 ha ibland andra underskrifvet en afhandling imellem bemälte koning och hertig Adolf VIII. af Slesvig-Holstein . . . .

Son: Lavrents Pedersen, i Hoppetorp; riddare; lefde 1450.

Son: Jönis Lavrentsen, i Hoppetorp, lefde 1489.“

*) De van Schowby vor Rudtbek, hefft Jürgen Pawelsen quith.

Dette er simpelthen et af de mangfoldige forsøg fra hin tid på at skaffe en mand anselige forfædre og adelig slægt, og det er ikke vanskeligt at se, hvorledes det er dannet. Forliget i Vordingborg 1435 findes meddelt hos Hvidtfeldt, hvis bøger netop udkom i de år, da hin stamtavle er forfattet, og her nævnes ganske rigtig en Peder Oxe Rudbeck. Men dette navn beror på en skødesløs læsning af originalen, det repræsenterer i virkeligheden to personer, Peder Oxe, af den bekendte adelsslægt, og „Rudbæk“, en mand, som skriveren enten ikke kendte fornavnet på, eller som kun nævntes ved sit slægtnavn, fordi en forvexling ikke ansås for mulig. Men af dette misforståede navn har da stamtavleforfatteren dannet en person af slægten Rudbæk med fornavnet Peder, hvorefter Oxe måtte opfattes som betegnelse for hans fader (Oxesen). Dette er imidlertid intet dansk navn; det måtte her være Oke og Oksen (lig Åge, Ågesen). Men når det således er klart, at forfatterens kendskab til „Peder Oxessen Rudbæk“ kun skriver sig fra dette misforståede brev, bliver det mere end sandsynligt, at han kun har dannet sønnens navn (Lavrents Pedersen), for at få et bindeled ned til den kendte Jens Lavrentsen, medens han endvidere har givet Peder Oxessen en fader i Oxe Ovessen, en for begge navnes vedkommende på den tid umulig form.

Når iøvrigt den lærde Hans Gram i et brev af 1740, i anledning af nogle bemærkninger om den svenske slægt Rudbeck, som han rigtig henfører til den nordslesvigske bondegård, udtaler, at „ingen adelig familie af Rudbecks navn findes nogensteds, enten i ældre eller nyere tider,“ så tager han fejl. Der findes virkelig adelsmænd af dette navn i det 15. århundrede, således en Lage Rudebæk.

1391 og 1436 (Langeland og Fyn), en Robert Lagesøn 1489, og en Jens Rudbæk 1441 (Jylland). Deres våben var en mur med tre tinder. Det er heller ikke usandsynligt, at de stammer fra den samme gård i Vedsted sogn, men der er ingen som helst forbindelse mellem dem og den senere bondeslægt, som fæstede den dengang hertugelige gård og svarede landgilde og redsel af den.*)

Som bekendt er Rudbæk en enlig gård i den gamle skovegn syd for Haderslev, der har givet Skovby, Vedsted og Vedbøl navn. Der har været et rud (ryddet sted) ved den lille bæk, som herfra flyder mod vest, senere kaldes Sønderå, og som Gelså flyder sammen med de andre vandløb gennem Ribe. Lidt vest for Rudbæk førtes den gamle adelvej (oxevejen) over bækken; denne var på dette sted ikke større end at man kunde færdes over den uden bro, vadestedet var det bekendte Immervad, navnkundigt fra Erik af Pommerns tid.

At iøvrigt Rudbeckerne ikke i Sverige kunde dølge deres danske oprindelse, haves der et ret morsomt bevis på i fortællingerne om den ældre professor Johannes Rudbecks fejder med sin kaldsfælle Johannes Messenius i Upsala. Da de nemlig gav hinanden knubbede ord, kaldte Messenius ham for en „Jyde“ (Jute, d. e. dansk); han udbrød f. ex. i de hårde ord: „du er et asen, en nar, en galning, en Jyde, en bundjyde,“ og han kaldte ham en forræder, en „erkejyde“. Det var midt under Kalmarkrigen, da forbitrelsen mod de danske var stor og det altså kunde bruges mod sønnen af en danskfødt mand, til at sigte ham for forræderi. Johannes Rudbeck blev ikke

*) R. Nyerup, Reiser til Stockholm, s. 202. Klevenfeldts samlinger, i Rigsarkivet. Ældste danske arkivregistraturer III.

sin modstander svar skyldig; han var en myndig og stridbar mand og disse egenskaber gik i arv til hans sønner og måske længere frem i slægten. Men det var tillige storslåede folk i deres begavelse og i deres livsgerning, og alt i alt var det en slægt, som den nordslesvigske bondestand har ret til at være stolt af.
